

**“АДОЛАТ МАНЗИЛИ” РОМАНИНИНГ ТУРКЧА ТАРЖИМАСИДАГИ
ПЕРСОНАЖЛАР ПОРТРЕТИ**

ҲАМИДОВ ХАЙРУЛЛА

PhD, ТДШУ

Аннотация. Оди Ёқубовнинг аксарият асарлари ўзбек адабиётининг энг сара асарлари сифатида дунёнинг бир қанча тили, жумладан турк тилига ҳам таржима қилинган. Бугунги кунга қадар адиб асарларидан айримларининг таржималари илмий тадқиқ этилган ва асарларнинг илмий ўрганилиши долзарб аҳамият касб этади. Бир тил оиласига мансуб, урф-одати, миллий анъаналари бир-бирига яқин ўзбек ва турк тиллари орасида амалга оширилган таржималар ҳақида сўз юритилганда, вазият анча ўзгаради. Чунки, бу икки тил орасида таржима қилишнинг афзалликлари билан бир қаторда айрим ўнғайсизликлари, мураккабликлари ҳам борлиги сир эмас. Ўзаро яқин икки тил орасида амалга оширилган бадиий таржимада портрет тавсифларининг берилиши масаласини ўрганишга бағишланган мазкур мақолада қўйилган илмий муаммо таниқли сўз устаси, атоқли ўзбек адиби Оди Ёқубовнинг ўтган асрнинг 80-йилларида халқимиз бошига тушган “ўзбек иши” мавзусидаги “Адолат манзили” романининг турк тилига таржимаси мисолида кўриб чиқилади. Тадқиқот мавзусини танлашда сўнги йилларда ўзбекчадан туркчага бадиий таржиманинг долзарб муаммоларига бағишлаб ёзилган илмий ишларнинг камлиги, давр тақозоси билан бу борада амалга оширилиши керак бўлган ишлар анча кўплиги инобатга олинди. Таржимада портрет тавсифининг қандай берилганлигини аниқлаш таржиманинг сифати, бадиий қиммати ва таржимон маҳорати қирраларини ўрганишда асосли хулосалар чиқаришга имкон беради. Ушбу мақолада чиқарилган хулосалар келажакда амалга ошириладиган амалий таржима ишлари учун услубий кўмак бўлади, деган умиддамиз.

Таянч сўз ва иборалар: портрет, асар бадиияти, миллийлик, бадиий-услубий уйғунлик, миллий характер, талқин, персонаж, бадиий тасвир воситалари, муқобиллик.

Аннотация. Большинство произведений Адыла Якубова переведены на многие языки мира, в том числе на турецкий, как избранные произведения узбекской литературы. На сегодняшний день переводы некоторых произведений автора были исследованы с научной точки зрения, и научная проработка произведений имеет актуальное значение. Что касается переводов между узбекским и турецким языками, которые принадлежат к одной языковой семье, обычаи и национальные традиции близки друг другу, ситуация значительно меняется. Не секрет, что помимо преимуществ перевода между этими двумя языками, есть некоторые неудобства и сложности. Научная проблема, поставленная в данной статье, посвященной изучению вопроса воссоздания портретных характеристик в художественном переводе между двумя близкородственными языками будет рассмотрена на примере перевода на турецкий язык романа «Адрес справедливости» выдающегося узбекского писателя, мастера художественного слова Адыла Якубова. При выборе темы исследования учтено, что почти отсутствуют научные исследования по актуальным вопросам художественного перевода с узбекского на турецкий в последние годы, что по требованиям времени, в данном направлении предстоит проделать колоссальную работу. Определение того, как воссоздаются портретные характеристики в переводе, позволит сделать обоснованные выводы по определению качества, художественной ценности и аспектов мастерства переводчика. Надеемся, что выводы, сделанные в этой статье, окажут методологическую поддержку будущей практической переводческой работе.

Опорные слова и выражения: портрет, художественное своеобразие произведения, национальное своеобразие, художественно-стилистическая гармония, национальный характер, интерпретация, персонаж, средства художественного изображения, эквивалентность.

Abstract. Most of Adyla Yakubov's works have been translated into several languages of the world, including Turkish, as selected works of Uzbek literature. To date, the translations of some of the author's works have been studied from a scientific point of view, and the scientific study of the works is of current importance. As for the translations between the Uzbek and Turkish languages, which belong to the same language family, customs and national traditions are close to each other, the situation is changing significantly. It is no secret that apart from the advantages of translating between these two languages, there are some inconveniences and difficulties. The scientific problem posed in this article, devoted to the study of the issue of recreating portrait characteristics in literary translation between two closely related languages, will be considered on the example of the translation into Turkish of the novel "Address of Justice" by the outstanding Uzbek writer, master of literary word Adyl Yakubov. When choosing a research topic, it was taken into account that there are almost no scientific studies on topical issues of literary translation from Uzbek into Turkish in recent years, which, according to the requirements of the time, a colossal work has to be done in this direction. Determination of how portrait characteristics are recreated in translation will allow drawing informed conclusions about the quality, artistic value and aspects of the translator's skill. We hope that the conclusions drawn in this article will provide methodological support for future practical translation work.

Keywords and expressions: artistic originality of the work, national originality, artistic and stylistic harmony, national character, interpretation, character, means of artistic representation, equivalence.

Кириш. Бадиий асарда инсон образини яратишнинг муҳим воситаларидан бири портрет тавсифи ҳисобланади. Портрет тавсифининг таржимада берилиши масаласига келинганда вазият анча ўзгаради. Чунки бу ерда гап аслиятда муаллиф томонидан тайёр “чизиб кўйилган” портретни бошқа тил воситасида қайта яратилиши хусусида боради. Таржимада портрет тавсифининг қандай берилганлигини аниқлаш таржиманинг савияси, бадиий қиммати ва таржимон маҳорати қирраларини ўрганиш борасида асосли ҳулосалар чиқаришга имкон беради. Демак, ёзувчи маҳоратини белгиловчи муҳим омиллардан бири асар қаҳрамонлари портретини яратиш бўлса, таржимоннинг маҳорати ҳам портрет тавсифининг ишончли, тўлақонли берилиши билан ўлчанади.

Портрет тавсифини беришнинг бир неча йўли бор. Булардан бири персонажнинг ташқи қиёфаси, либоси, унга тегишли ашёлар тафсилотини бериш бўлса, иккинчиси – персонаж ташқи кўринишидаги ўзига хосликлар орқали унинг ички дунёсига кириб бориш ҳисобланади. Бу ерда персонажга бериладиган маънавий-ахлоқий таъриф муҳимдир.

Портрет тавсифи асарда турли вазифаларни бажаради. Булардан асосийлари тарихий, миллий ва бадиий вазифалардир. Воқеа кечаётган давр, ижтимоий-иқтисодий воқелик, маиший шарт-шароитлар ҳақида китобхонда тасаввур уйғотиш портрет тавсифининг тарихий вазифасига киради. Қаҳрамонларнинг миллий характерлари, қайси миллатга мансублигини кўрсатувчи жиҳатларнинг очиқ берилиши миллий вазифага киради. Асар тилининг специфик қирраларини акс эттириш, услубий ўзига хосликнинг маълум белгиларини кўрсатиш, асар бадииятининг эстетик-эмоционал жиҳатдан тўлақонли бўлишини таъминлаш портретнинг бадиий вазифаси ҳисобланади. Зеро ҳар қандай бадиий асарда тарихийлик, миллийлик, маърифийлик каби белгилар мужассам бўлади.

Тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари. Атоқли ўзбек ёзувчиси Одил Ёқубовнинг “Адолат манзили”¹ романи туркча таржимасида портрет тавсифларининг берилиши масаласи

¹ Ёқубов Одил, Адолат манзили. Қиссалар, ҳикоялар, эссе. – Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – “Ҳазина”, 1996. – 320 б.; Ёқубов Одил, Тангланган асарлар. Тўрт жилдлик, 1-жилд. Адолат манзили, роман, “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. – Тошкент, 2005. – 178 б. www.ziyouz.com kutubxonasi.

кўриб чиқилган мазкур мақолада XX асрнинг 80- йилларида яшаган халқимизнинг турмуш тарзи, урф-одатлари, миллий ўзига хослигининг таржимада қандай акс этганлиги масаласини таҳлил асосида ёритиб бериш, таржимоннинг портретни қайта яратишдаги маҳоратини, бу борада фанда мавжуд назарий фикр ва хулосаларни ўрганиш, роман таржимасида портрет тавсифларининг қай даражада мукаммал берилганлигини кўрсатиш, таржима сирасида диққатдан четда қолган баъзи хусусларни таъкидлаб ўтиш ишнинг асосий мақсадидир. Шунингдек, мақола олдида бир тил оиласига мансуб ўзбек ва турк тиллари орасида бадий таржиманинг осон томонлари ва тилларнинг ўзаро яқинлигидан келиб чиқадиган ўнғайсизликлар, айрим зиддиятли масалаларнинг сабабини ёритиш вазифаси ҳам қўйилган.

Методлар. Тадқиқотни амалга оширишда асосан тавсифий ва таҳлилий методлардан фойдаланилди. “Адолат манзили” романидан олинган парчаларнинг туркча таржималари тадқиқотнинг асосий манбаи, асар ва таржимасида портрет тавсифларининг берилиши эса предмет сифатида олинган ушбу мақолада аслият ва таржима матни таҳлил қилиниб, қиёсланар экан, ўзбек ва турк тилларининг изоҳли луғати, икки тилли ҳамда турли энциклопедик луғатлардан ¹ ҳам фойдаланилди. Шунингдек, асарнинг асл нусхасидан келтирилган мисоллар ўзбекча таржимаси билан бирга олиниб, керакли ўринларда таржима вариантлари ҳам таклиф этилди.

Ёришилган натижалар: Адабиётшуносликда портрет терминига шундай таъриф берилади: “Портрет – адабий асарда қаҳрамон ташқи кўринишининг тасвири: унинг юзи, қад-қомати, кийими, хатти-ҳаракати ифодасидир. Адабиётда кўп учрайдиган психологик портрет орқали адиб қаҳрамоннинг ташқи кўриниши орқали унинг ички дунёси ва характерини яширишга ҳаракат қилади”² деб таъриф берилган. Ёки “Портрет (фр. *portraire* – тасвирламоқ) персонажнинг сўз воситасида тасвирланган ташқи кўриниши (қиёфаси, жуссаси, либоси, юз-кўз ифодаси, ҳолати, ҳаракати, қилиқлари), ўқувчи тасавурида жонланадиган тўлақонли инсон образини яратиш ва унинг характерини очиш воситаларидан бири. Портрет асарнинг композицион унсури бўлмиш тавсифнинг бир кўринишидир”³ дейилади.

Бадий асарда берилган персонаж портретини таржимада тўлақонли тасвирлаш учун ижодкор асар муаллифининг портрет яратишда қўллаган индивидуал усуллари ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиши, ҳар бир портрет тасвирининг образ, характерга алоқадор нуқталари, миллий ўзига хосликларига эътибор бериши, портретга хос ҳар бир тафсилотнинг туб моҳиятини англаб олиши керак. Ўзаро яқин тиллар орасида таржимани амалга ошири-лаётганда бу иш осондек кўринсада, амалиёт бундай фаолиятда бир талай мураккабликлар борлигини кўрсатмоқда.

Асарда персонажнинг мансаби, эгаллаб турган лавозими таърифланар экан, унинг ташқи кўринишига алоҳида урғу берилади. Ёзувчининг сўз танлаш маҳорати унинг портрет яратиш санъатида ҳам намоён бўлади. “Портрет ёзувчининг шахсий услуби, маҳорати ва мақсадига боғлиқ ҳолда турлича даражада берилиши мумкин. Масалан, баъзан шахснинг ташқи қиёфаси ва хатти-ҳаракатини жуда батафсил тасвирланса, баъзан образнинг ё ташқи қиёфасига ёки унинг хатти-ҳаракатига оид муҳим бир детални тасвирлаш орқали ҳам берилиши

¹ Ўзбек тилининг изоҳли луғати. –М.: “Рус тили”, 1981; Türkçe Sözlük, TDK, 9. Baskı, 1.-2. Ciltler. – Ankara, 1998; Büyük Rusça-Türkçe Sözlük, Moskva, «Russkiy yazık», Multilingual. – İstanbul, 1995; Büyük Türkçe-Rusça Sözlük, Moskva, «Russkiy yazık», 1977, Multilingual. – İstanbul, 1994; Ҳотамов Н., Саримсоқов Б., «Адабиётшунослик терминларининг русча - ўзбекча изоҳли луғати», Т.,1983.

² Словарь литературоведческих терминов. – Москва: “Мысль”, 1974. – С. 325.

³ Куронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Т.: “Akademnashr”, 2013. – Б. 226.

мумкин” – дейилади адабиётшунослик атамаларининг изоҳли луғатида¹. Демак, ана шундай санъатни ўзга тилда қайта яратиш вазифаси таржимон зиммасига масъулият юклайди.

О.Ёқубов сўз билан портрет чизишда фавкулодда истеъдод соҳиби, муваффақиятли танланган бир нечта сўз воситасида қаҳрамон портретини чизиш, унинг алоҳида ўзига хос, доимий хусусиятларини таъкидлаш, персонажнинг ташқи кўринишини чизиш орқали китобхонда ўчмас таассурот қолдирадиган портретни ярата олишга қодир сўз устаси бўлган.

Ўтган асрнинг 80-йиллари охирида “ўзбек иши” бўйича тергов олиб борган москвалик прокурорлар ва уларга хайрихоҳ бўлган маҳаллий амалдорларнинг ўзбек халқига чектирган азиятлари бадий акс этирилган, мамлакатимизнинг энг янги тарихи, миллийлик, бадийлик белгилари намоён бўлган “Адолат манзили” романида катта портрет галереясига дуч келамиз. Булардан бири – Маржоний образига чизилган портретдир: “Эғнида... этаги ер супурган узун кўйлак, бошида бир томонга оғиб қолган кўк рўмол, юзлари кўмирдай қорайиб кетган Маржоний дастлаб унга ёнгинда қолиб, барча шоху бутоқлари кўйиб, сўппайиб турган ёлғиз арчани эслатди, назарида, бу ёнгиндан энасининг фақат кўзлари қолган, лекин бу кўзларда нам йўқ, улар худди қуриб қолган бутоққа ўхшарди². Рухий кечинмаларига монанд ташқи кўриниши изчил ишланган образ ўқувчи кўз ўнгиде аниқ гавдаланади. Бундан ташқари, ушбу портрет орқали персонажлар тегишли бўлган ижтимоий синф, табақа, воқеа кечган давр ҳақида китобхонда тасаввур уйғонади. Бундан ташқари, портрет тавсифи персонажларнинг ички дунёсини очиб бериш воситаси ҳам ҳисобланади. Ёзувчи қаҳрамон портретини яратар экан, миллий хусусиятлар, тасвирланаётган воқелик ёки эпизод талабидан келиб чиқади. Бу, ўз навбатида, таржимондан ҳам портретдаги муҳим нуқталарни сезгирлик билан илғаб олишни талаб этади.

Парча туркчага қуйидагича ўгирилган: *Sirtında...eteği yerleri süpüren uzun mavi entari, başında ucu bir tarafa ağıp gitmiş mavi yazma ile yüzü kömür gibi kararıp kalmış olan Mercanay önce kendisine yangında kalıp, bütün dal budakları yanan, sipsivri ortada kalmış tek bir çınar ağacını hatırlattı. Ona göre bu yangında anasının sadece gözleri kalmış, ama bu gözlerde nem yok, tıpkı kuruyup kalmış bir kaynağı hatırlatıyordu*³. Аслиятда энанинг “нам қолмаган кўзлар”и “қуриб қолган бутоқ”қа ўхшатирилган, аммо туркча таржимада “қуриб қолган бутоқ” бирикмаси “kuruyup kalmış bir kaynak” (қуриб қолган булоқ) шаклида берилади ва аслиятдаги “камчилик” таржима матнида бартараф этилади. Аммо “арча” туркчага “çınar ağacı” (чинор дарахти) деб, “узун кўйлак” эса “mavi entari” (кўк кўйлак) деб ўгирилади.

Асар қаҳрамонлари турли ижтимоий табақаларга мансуб турли характердаги кишилар бўлса-да, улар ўзбек халқига хос хусусиятларни ўзида мужассамлантирган бўлиб, тавсифларда ўз аксини топган. Шу боис функционал жиҳатдан серкирра портрет тавсифлари таржимада яхлит, мукамал яратилса, асарга хос бадий-услубий бирлик сақлаб қолинган бўлади. Бу эса таржимоннинг интеллектуал савияси, аслиятни идрок ва талқин қилиш қобилияти ҳам юқори даражада бўлиши, ўз ишига илмий ва ижодий ёндашишини тақозо этади. Асар персонажлари портретларининг таржимада тўлақонли акс этмаслиги эса аслиятга бадий-услубий уйғунлик, ҳамоҳанглик даражасини кескин пасайтиради, миллийлик бўёғини хиралаштиради, миллий характернинг нотўғри талқин этилишига олиб келади.

¹ Ҳотамов Н., Саримсоқов Б. “Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати”. –Т.,1983, 252-б.

² Ёқубов Одил, Адолат манзили. Қиссалар, ҳикоялар, эссе. – Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – “Ҳазина”, 1996. – 161-б.

³ Yakuboğlu Adil, Adalet Menzili (çeviren: D.Ahsen Batur). – İstanbul, Selenge Yayınları, 2005. – S.205.

Таржимоннинг портретни қайта яратиш маҳорати асар персонажлари руҳий ҳолатини асл нусхадагидек бера олиш, портрет характеристикасини очишда қўлланилган сўз ва иборалар, бадиий тасвир воситаларининг муқобил вариантларини топиб, портретни таржимада жонли акс эттиришида намоён бўлади.

Портрет тавсифининг таржимада қандай берилганлигини аниқлаш таржиманинг сифати ва таржимон маҳоратининг қирраларини ўрганиш жараёнида асосли хулосалар чиқаришга имкон беради.

Портрет характеристикаси асар персонажларининг ташқи кўриниши ҳақида маълумот бериб, қисман уларнинг феъл-атвори билан боғлиқ чизгиларни ҳам кўрсатишга йўналтирилган бўлади. Берилган майда тафсилотларда асарнинг бадиий-ғоявий, услубий бирлиги ўз ифодасини топади. Турли ижтимоий табақаларга оид бўлган қаҳрамонлар ўзларида миллий хусусиятларни мужассамлантиради. Функционал жиҳатдан серқирра бўлган портрет характеристикалари таржимада яхлит, мукамал яратилганда, асарга хос бадиий-услубий бирлик сақлаб қолинади. Булар таржимоннинг интеллектуал савияси, ўз ишига илмий ва ижодий ёндошишини талаб этади. Портретнинг таржимада тўлақонли акс эттирилмаслиги аслиятнинг бадиий-услубий уйғунлик, ҳамоҳанглик даражасини пасайтиради, миллий бўёқни хиралаштиради, миллий характернинг нотўғри талқин этилиши, колоритнинг заиф берилишига сабаб бўлади.

Адиб қаҳрамонлар портретини чизар экан бадиий санъатнинг турли усулларида фойдаланади: “У осилган қовоқлари тагида худди барханлар остида яширинган қудуқдай милтиллаган кўзларини биринчи котибдан узиб, камондай таранг тортиб турган Суюн бургутга тикилди”¹. Ушбу жумлада адиб ўхшатиш санъатини қўллаган ҳолда икки образни бир-бирига қарама-қарши қўяди. Улардан бирининг “осилган қовоқлари, барханлар остида яширинган қудуқдай милтиллаган кўзлари” китобхонда салбий муносабат уйғотса, иккинчиси, яъни исми жисмига монанд “камондай таранг тортилиб” турган Суюн бургут ижобий таассурот қолдиради. Ушбу жумла туркча таржимада қуйидагича берилган: “... *Sonra çatılan kaşları altında tıpkı dallar altında kalan ve ipil ipil yanan su birikintisi gibi parlak gözlerini genel sekreterden çevirerek, ok gibi dikilip duran Suyun Burgut’a bakmıştı*”². Таржимада “осилган қовоқлари тагида худди барханлар остида яширинган қудуқдай милтиллаган кўзлари” бирикмаси “*çatılan kaşları altında tıpkı dallar altında kalan ve ipil ipil yanan su birikintisi gibi parlak gözleri*”, яъни “чимирилган қошлари тагида худди шохлар остида қолган ва милт-милт ёниб турган қўлмак каби порлоқ кўзлари” шаклида, “камондай таранг тортиб турган” сифатдош бирикмаси “*ok gibi dikilip duran*”, яъни “ўқдай тик турган” деб ўтирилган. Ушбу бирикма “*ok gibi gerilip duran*” (“ўқдай таранг тортилиб турган” шаклида берилиши мақадга мувофиқ эди.

Қаҳрамон портретини таржимада бериш жуда нозик иш. Бунда таржимон бошқа бир халқнинг вакили ўлароқ асл нусхадаги ҳар бир сўзни бирин-кетин ўз тафаккуридан ўтказди, дунёга муаллиф кўзи билан қарайди, муаллиф услубига сингиб, асарнинг ташқи, ички руҳий ва эстетик хусусиятларини сингдириб олади.

Прокурорнинг хонасида ёзув машинкаси ёнида ўтирган ва дунёни сув босса “тўпиғига келмайдиган” котиба қиз ҳам ёзувчи назаридан четда қолмайди: “...*Бурчакда эса майин сомонранг сочлари елкасини, юзини қоплаган ёш жувон...*”³. Ушбу гап туркчага “... *Köşede ise*

¹ Ёқубов Одил, Адолат манзили. Қиссалар, ҳикоялар, эссе. – Тошкент, Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – “Ҳазина”, 1996. – 26-б.

² Yakuboğlu Adil, Adalet Menzili (çeviren: D.Ahsen Batur). – İstanbul, Selenge Yayınları, 2005. – S.32.

³ Ёқубов Одил, Адолат манзили. Қиссалар, ҳикоялар, эссе. – Тошкент, Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – “Ҳазина”, 1996. – 130-б.

parlak sarı saçları omuz ve yüzünü kapatmış olan genç bir kız...”¹ деб ўтирилган. Мазкур жумлада ташқарида эрлари, ака-укалари қамалган ўзбек аёлларига қарама-қарши қўйилган малласоч жувон портретига дуч келамиз. Уни турк таржимони “порлоқ сарик сочли ёш қиз” деб ўтиради.

Портрет бадий тасвирнинг бошқа воситалари билан бир қаторда ижобий ва салбий образлар яратишнинг самарали воситаси ҳисобланади. У қаҳрамоннинг ички дунёсини очиб бериш, характерини индивидуаллаштириш, ўзига хосликларини намоён этишга хизмат қилади. Бунда ёзувчининг услуби, сўз танлаш маҳорати юзага чиқади. Бундай вазифани асарда, муайян даражада, портрет тавсифи бажаради.

Дарҳақиқат, ёзувчи асар қаҳрамонларининг портретларини яратишда, уларнинг либосларига алоҳида эътибор беради, персонажларни эгаллаб турган мансаблари ва ижтимоий ҳолатларига мос, давр калорити сақланган тасвирлар яратади. Асарларда нафақат ижобий, балки салбий персонажларнинг ташқи қиёфасига ҳам жиддий эътибор қаратилади. “Адолат манзили”даги салбий персонажлардан бири Жалолиддин Нажмиддинов портретига эътибор қаратамиз: “Унинг қип-қизил бўғриққан юзида, жир босиб ичига чўкиб кетган қисик кўзларида бир маҳалнинг ўзида таъна-маломат аралаш аллақандай совуқ таҳдид шундоқ акс этиб турарди”². Жумлада қўлланилган “қип-қизил бўғриққан юз”, “жир босиб ичига чўкиб кетган қисик кўзлар” ва бошқа инсонни салбий томондан сифатловчи хусусиятлар, персонажнинг кўзларидаги “таъна-маломат аралаш аллақандай совуқ таҳдид” персонажга тўла тавсиф бериб турибди. Жумланинг туркча таржимаси: “*Damar damar kızılık basmış kıpkırmızı çehresinde, yağ bağlayıp, yuvasına çekilen kısık gözlerinden eksik olmayan soğuk bakışlar yine yılanın soğuk yüzü gibi dikilip duruyordu*”³. Таржимон асл нусхадаги гап мазмунини бера олган бўлсада, иш жараёнида эркин ҳаракат қилиб баъзи нарсаларни ўзидан қўшади. У “таъна-маломат аралаш аллақандай совуқ таҳдид шундоқ акс этиб турган кўзлари” бирикмасини қисқа қилиб “*yılanın soğuk yüzü gibi dikilip duruyordu*” (“илоннинг совуқ юзи каби тикилиб турар эди”) шаклида, “совуқ таҳдид” бирикмаси ҳам “*soğuk bakışlar*” (“совуқ қарашлар”) деб ўтирилган. Асл нусхага бундай ёндашиш унинг таржимада ёзувчи услубининг хиралашишига сабаб бўлади.

Асарнинг салбий персонажларидан яна бири – Мансур меш ҳисобланади. Унга ёзувчи қуйидагича тавсиф беради: “Қапнайган қорнига енгил оқ чойшаб ётиб, пешонасини хўл латта билан боғлаб олган Мансур меш нимаси биландир шафқатсиз тўлқин қирғоққа отиб юборган ўлкан балиқни эслатар, ўзиям ҳаво етмай тез-тез ҳансираб нафас оларди... ..Маржоной кўриниши билан Мансур меш худди бўрдоқи қўйдаи оғир тебранди-да, йўгон оёқларини хонтахта тагига чўзиб, қўш болишга сўяниб ўтирди. Девонаи ростгўй абжирлик билан сапчиб туриб, унинг елкасига яна бир болиш қўйиб берди. Гарчи ҳаво ҳали исимаган бўлса ҳам, Мансур мешнинг жир босган, бўғриққан юмалоқ юзи сарғ салинган тўрвадай осилган қат-қат бақбақалари, босволди қовундай туксиз ялтир бошини реза реза тер қоплаган, ўзиям, одатдагига зид, аллақандай бемажол, хорғин, касалманд кўринарди”⁴.

Парча туркчага қуйидагича ўтирилган: *Korseli karnına yazlık beyaz bir çarşaf örtmüş, alnını ıslak bezle bağlamış olan fiçi Mansur, bilmem nesiyle kır boynuna fırlatılıp atılmış bir balığı andı-*

¹ Yakuboğlu Adil, Adalet Menzili (çeviren: D.Ahsen Batur). – İstanbul, Selenge Yayınları, 2005.–S.160.

² Ёқубов Одил, Адолат манзили. Қиссалар, ҳикоялар, эссе. – Тошкент, Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – “Ҳазина”, 1996. – 26-б.

³ Yakuboğlu Adil, Adalet Menzili (çeviren: D.Ahsen Batur). – İstanbul, Selenge Yayınları, 2005.–S.31.

⁴ Ёқубов Одил, Адолат манзили. Қиссалар, ҳикоялар, эссе. – Тошкент, Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – “Ҳазина”, 1996. – 147-б.

рийор, nefesi yetmiyormuş gibi kesik kesik soluyordu... ..Mercanay uzaktan görünür görünmez, fiçı Mansur tıpkı hamile koyunlar gibi yavaş hareketlerle şöyle bir silkindi. İri ayaklarını masa altına uzatarak, gövde ağırlığını dirseklerine verip yanlamasına oturdu. Divane'i rastguy hemen hokkabazca hareketlerle gelip ağasının sırtına bir yastık verdi. Ortalık henüz ısınmamış olmasına rağmen fiçı Mansur'un çizgi çizgi olmuş pörsük yumalak yüzü, süzme yoğurt konulup asılmış gibi görünen gıdıkları, kırkağaç kavunu gibi tıysız kel başı buram buram terlemiş, kendisi ise her zamankinin aksine alabildiğince halsiz ve hastaymış gibi görünüyordu¹.

Берилган тавсифда алоҳида ажратилган сўз ва бирикмалар таржима устида мунозарали саволлар туғилишига сабаб бўлади. Масалан, ўзбек тилида “*меш*” сўзи “*ичига сув ёки қимиз солинадиган чармдан тикилган идиш*” маъносига эга. Кўчма маънода эса “*меш*” – “*семиз, беъхшов*” дир. Асарнинг туркча таржимасида бу персонаж *fiçı Mansur* деб берилган. Турк тилида “*fiçı*” сўзи “*ичига сув ёки бошқа суюқлик солинадиган, ёғочдан қилиниб, юпқа металл камар билан ўралган идиш (бочка, пиво солинадиган ёки тузламалар тайёрланадиган чўп бочка)*” маъносига эга (*fiçı Mansur* – Мансур бочка). Кўчма маънода “*fiçı*” сўзи “*семиз, беъхшов, ўз танасини бошқара олмайдиган киши*” демакдир.

Бундан ташқари, гапдаги “*шафқатсиз тўлқин*” бирикмаси ва “*улкан*” (балиқ) сўзи таржима матнида тушириб қолдирилган. “*...бўрдоқи қўй*” (“*сўйиши учун боқилган қўй*”) бирикмаси эса таржимада “*hamile koyun*” (“*ҳомиладор қўй*”) деб берилган. Ёки “*қўй болишига суяниб ўтирди*” гапи ҳам “*gövde ağırlığını dirseklerine verip yanlamasına oturdu*” (“*гавдасининг оғирлигини тирсакларига бериб ёни билан ўтирди*”) деб ўтирилган. Бундай баҳсли фикрларни “*Девонаи ростгўй*” (*Divane'i rastguy*), “*жир босган, бўғриққан юмалоқ юзи сарёғ солинган тўрвадай осилган қат-қат бақбақалари, босволди қовундай*” (*çizgi çizgi olmuş pörsük yumalak yüzü, süzme yoğurt konulup asılmış gibi görünen gıdıkları, kırkağaç kavunu gibi*) бирикмалари мисолида ҳам кўриш мумкин. Натижада турк китобхони ушбу парчани ўқиганда кўп нарсани фарқли қабул қилиши, ҳатто ёзувчининг ниятини англамаслиги ҳам мумкин.

Тадқиқот сирасида энг кўп портрет тавсифи Мансур меш образига берилганлиги аниқланди: “*Ёшлигида новча, хушқад одам, кейинчалик семизликдан “Волга”га сизмай қолиб (одамларнинг айтишича директор сонигача осилиб тушган қорнини чарм мешга солиб, қўйлаги ичидан бўйнига осиб юрармиш!) маҳсус ясаттирилган мана шу “Газик”ка ўтиб олган, шу боисдан ҳам у бутун Маржонтовга отнинг қашқасидек маълум эди*”². Бу парчада ҳам Мансур меш бадбашара махлуққа ўхшатилади. Парча турк тилига қуйидагича ўтирилган: “*Gençliğinde ince yapılı, boylu poslu olan genel müdür, sonra nedense aşırı kilo almış ve Volga'ya sığmaz olmuştu. Adamlarının anlattıklarına bakılırsa şişko karnını deri bir torbayla bağlayıp içerden bir kayışla boynuna asarmış. Hatta bu iş için özel yaptırdığı korse bütün Mercantav'da herkes tarafından bilinirmiş*”³.

Юқоридаги портрет тавсифини қайта яратишда таржимон эркин иш тутади. Масалан, “новча, хушқад” сифатлари “*ince yapılı, boylu poslu olan genel müdür*” (яъни, “ингичка жуссали, бўй-бастли директор”) шаклида, “*семизликдан*” сўзи – “*nedense aşırı kilo almış*” (яъни, “нимагадир ортиқча кило олган”) шаклида ўтирилган. Парчада қавс ичидаги изоҳ жумла эса умумий жумлага сингдириб юборилган (“чарм меш” – “*deri bir torba*” (“чарм тўрва”, “сонигача осилиб тушган қорин” – “*şişko karnı*” (дўмбоқ қорин)). Парча охиридаги “*Маҳсус ясаттирилган мана шу “Газик”ка ўтиб олган, шу*

¹ Yakuboğlu Adil, Adalet Menzili (çeviren: D.Ahsen Batur). – İstanbul, Selenge Yayınları, 2005.–S.181.

² Ёқубов Одил, Адолат манзили. Қиссалар, ҳикоялар, эссе. – Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – “Ҳазина”, 1996. – 25-б.

³ Yakuboğlu Adil, Adalet Menzili (çeviren: D.Ahsen Batur). – İstanbul, Selenge Yayınları, 2005.–S.30.

боисдан ҳам у бутун Маржонтовга отнинг қашқасидек маълум эди” жумласи эса “*Hatta bu iş için özel yaptırdığı korse bütün Mercantav’da herkes tarafından bilinirmiş*” шаклида берилган (тескари ўғирмаси: Ҳатто бу иш учун махсус ясаттирган “белбоғ” (бандаж)ни бутун Маржонтовда ҳамма билармиш). Таржимада жумла умуман ўзгартириб берилганидан зиёда “газик” сўзи “бандаж”га айланиб қолган. Шу нуқтаи назардан таржимада аслиятдаги портрет тасвири тўлақонли акс этган деб хулоса чиқариб бўлмайди.

Портрет тавсифини қайта яратишда таржимон маҳорати асар персонажлари руҳий ҳолатидаги кўринишларини асл нусхадагидек бера олишида, портрет тавсифини очишда қўлланилган сўз ва иборалар, бадиий тасвир воситаларининг муқобил вариантларини топиб, қаҳрамон портретини таржимада жонли акс эттиришдадир. Баъзан таржимон портрет тавсифидаги ёзувчи алоҳида таъкидлаган деталларни бепарволик билан ўтиргани аён бўлади. Таржимада бу каби эътиборсиз ўтирилган ўринлар қаҳрамон портретини нотўғри талқин этиш билан бирга асарнинг бадиий-эстетик қиммати, миллийлигига ҳам маълум даражада путур етказди.

Хулоса. Ўзбек романларининг турк тилига таржимаси билан боғлиқ муаммоларни илмий ўрганиш сўнгги йилларда анча жонланди. Ушбу мақолада кўриб чиқилган мавзунинг Одил Ёқубовнинг “Адолат манзили” романи мисолида ўрганилиши янгилик саналиб, келажакда бир тил оиласига мансуб тиллар орасида таржиманинг мураккабликлари ва буни келтириб чиқарувчи сабабларни ёритиш, асл нусхага хос хусусиятларнинг таржимада берилиши масалаларини тадқиқ этиш кечиктириб бўлмас вазифалардан саналади. Шу нуқтаи назардан ушбу мақола ўзбек адабининг туркчага ағдарилиб нашр этилган машҳур романини жиддий ўрганиш, таржималарни танқидий кўриб чиқиш йўлидаги илк тадқиқотлардан ҳисобланади.

«САЁҲАТНОМА» АСАРИ ТАРЖИМАСИДА ТАРИХИЙ ШАХСЛАР ИСМИНИНГ БЕРИЛИШИ

АБДУНАБИЕВ СУННАТ

Мустақил изланувчи, ТДЎТАУ

Аннотация. Маълумки, тарихий асар таржимасида миллийлик ва хос сўзлар муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Хос сўзлар асар тилининг ажралмас қисми бўлиб, улар ёрдамида муаллиф қаҳрамон образини яратади, халқнинг миллий хусусиятини тасвирлаб беради. Улар бадиий асарнинг миллий колоритини ифода этади, турли услубий вазифаларни бажаради, ҳодиса ва предметларнинг хусусиятини ҳаққоний, тўғри тасвирлашга ёрдам беради”. Шунинг учун ҳам реалиялар бадиий-тарихий таржиманинг таржимонни қийнаб қўядиган, таржимани мураккаблаштирадиган, кўпинча уни чалғитадиган жиҳатларини ташиқил этади. Миллий хос сўзларда тарихий асар таржимасида киши номлари ва лақабларининг берилиши ҳам мавжуд. Мазкур мақола орқали биз машҳур араб сайёҳи Ибн Баттутанинг “Саёҳатнома” асарида келган тарихий шахсларнинг исмлари асл араб тилида, шунингдек, турк ва ўзбек тилларига ўгирилган таржималарда қандай берилганлиги ҳамда таржимонларнинг маҳорати ҳақида тўлақонли маълумотларни кўришимиз мумкин.

Таянч сўз ва иборалар: “Тухфат ан-нуззор фи ғароиб ал-амсор ва ажоиб ал-асфор”, *ibn Battûta Seyahatnâmesi*, رحلة ابن بطوطة, Бузанўзли, миллийлик, реалия.